

»Ekološka« kriminaliteta in kriminologija

Janez Pečar*

»Ljudje generacije, ki odhaja, se spominjajo časov, ko je veljala zelena trata za najbolj čisto in prijetno preprogo, ko so sredi mesta spali pri odprtih oknih, ko so se kopali v Savi, Sori, Savinji in Krki in pili njihovo vodo, kadar so bili žejni.

Tega ljudje generacije, ki prihaja, ne bodo doživeli. Lahko pa bodo doživeli marsikaj drugega.« Marjan Tepina: Razsežnosti našega okolja, DZS, Ljubljana 1974, s. 24.

»Okolje je zelo zamotana skupina pojavov z zelo različnimi povezavami. Človeštvo ne more obstajati izven narave, človeštvo izhaja iz narave, sicer ni skladno z naravo, toda ne more biti odtrgano od nje.«¹ Zato v zadnjem času tolikšna skrb za naravo, večja kot kdajkoli doslej, zavedajoč se, kot je že rekel Marx, »človeštvo živi z naravo, narava je njegovo telo, z njo mora ostati v neprestanem stiku, da ne bi umrlo.«²

Ceno človeškega razvoja in napredka največkrat plačujemo z naravo in z izrabljanjem njenih virov in kakovost življenja je, vsaj kolikor to zadeva potrošne dobrine, odvisna od tistega, kar nam daje narava, čeprav s človeškim trudom in njegovo pomočjo. S tem v zvezi pa ob vstopu v tretje tisočletje čedalje bolj spoznavamo minljivost obstoječih virov in začenjamo se spraševati, kaj bo, če bomo naravo pustili vnemar in se vedli do nje, kot da od narave ne bi bili odvisni. Od tod prihajamo polagoma tudi do spoznanja, da je »najnevarnejši sovražnik človeka nerazumno izkoriščanje narave.«³ Človeštvo je torej sčasoma vendarle spoznalo, da mora organizirati varstvo narave in svojega okolja. »Pod pojmom varstva človekovega okolja razumemo zavestno in smotrno dejavnost družbe za obvarovanje in varstvo narave, da bi jo trajno izrabljali v človeške namene in da bi zagotovili najugodnejše naravne pogoje za življenje ljudi.«⁴

Če ohranjevanje narave pomagajo obdržati različne znanosti in med njimi tudi družboslovne, se za naš namen postavlja vprašanje, **kako pa je z vedami, ki se ukvarjajo s človeškim odklonskim vedenjem nasproti naravi**, še posebno, ker kaznovavno pravo katerekoli družbe čedalje pogosteje sankcionira posamezna ravnanja. To pa pomeni,

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11

¹ Pinatel/Thomas v La protection pénale du milieu naturel, Revue international de droit penal, s. 119.

² Marx v navedbi Dageš, prav tam, s. 299.

³ Hornsmann v navedbi Tepine, s. 149.

⁴ Čejović, s. 354.

da je ob »komunikacijah« z naravo tudi vedno več ljudi, ki se pojavljajo kot devianti. Zanje naj bi se zanimala kriminologija in druge z njo povezane znanosti, ki kakorkoli pomagajo razumevati vzročnost, pojavne oblike in posledice kakega vedenja in družbeno reagiranje nanj.

Sestavek ima namen načeti nekaj vprašanj odražanja t. i. »ekološke« odklonskosti v nekaterih znanostih o vedenju ljudi. Domnevamo, da je ekološka odklonskost, če smemo vse tisto, kar je in še bo zapisano v pravu kot kaznivo na tem področju, podobno kot vse drugo tudi vedenjsko vprašanje.

Premalo še vemo, da bi lahko trdili, da ob ekološki kriminaliteti (in sploh tovrstni odklonskosti) odpoveduje večina teorij, s katerimi pojasnjujemo človeško negativno in škodljivo vedenje. Zato ne vemo, **ali naj bi šlo pri tem za nova pojasnila o vzročnosti ali za rekonceptualizacijo kakih dosedanjih**, uporabnih za te oblike ravnanja. Menimo, da nas glavno delo še čaka, kajti onesnaževanje in razvrednotenje okolja in brezskrbno izrabljanje narave začenja kazati svoje katastrofalne posledice v družbeni dejanskosti.

Kriminologija in z njo povezane znanosti o človeškem vedenju so poklicane prispevati svoj delež k ohranjanju človeškega okolja. Ker v literaturi nismo našli razmišljanj podobne vrste, gre to pisanje razumeti tudi kot vabilo na večje prizadevanje in ustvarjalnost na kriminološkem področju. Seveda pa ta ad hoc pripravljene prispevek lahko vzbudi več negotovanja kot pritrnitev, še posebno, ker se loteva nekaj novih in nekonvencionalnih pojavov.

1. Onesnaževanje in razvrednotenje okolja

Izrabljanje naravnih virov za sodobno industrijo, tehnologijo, urbanizacijo itd., kar je povezano z razvojem človeštva in negovim napredkom še posebej, je pogojeno z naraščanjem prebivalstva, hkrati ima še neko drugo predvsem negativno plat. Le-ta se kaže v onesnaževanju in razvrednotenju človeškega okolja, ki ga nekateri imenujejo kar »družbeni kanibalizem«.

Tako ugotavljajo, da pol človeštva pije nezdravo vodo, da zaradi onesnažene vode umre na leto nad 10 milijonov ljudi, pol milijarde pa zbolijo za žlezočnimi boleznimi.

V Sloveniji je na desetine žarišč onesnaževanja okolja, ki so hkrati viri raznih bolezni. Tako na primer prezgodaj umre v Sloveniji 5% prebi-

valstva zaradi bronhialne astme, 19 % zaradi raka, 40 % zaradi bolezni srca in ožilja⁵ itd.

V povojnih letih so se nasploh pojavili še nekateri izdelki, kot radioaktivni izotopi, detergenti, pesticidi, herbicidi, DDT, plastični materiali itd., ki so izredni onesnaževalci okolja. Če po eni plati prinašajo spremembe, bodisi v človeške navade, bodisi v proizvodnjo, zlasti hrane, pa so po drugi neizmerno nadležni, če ne škodljivi za človeško zdravje.

Različna, tudi eksistenčna nuja posameznih družb v boju za obstanek (ali pa za dobičkarstvo kot drugo skrajnost) povzroča uničevanje gozdov ali vsaj njegovo spreminjanje v predelovalne površine, kar ima za posledico erozijo in podiranje vodnih sistemov. Nesmotrno se izrabljajo neobnovljivi naravni viri in onesnažuje biosfera.⁷

Prebivalstvo se prostorsko koncentrira, industrija in sploh urbanizacija s prometom povečujeta hrup, hkrati ko gre s tem v zvezi po drugi strani za zmanjševanje površin za pridobivanje hrane, ki bo, kot pravijo, z naraščanjem prebivalstva vse bolj težko rešljiv problem.

Zaradi t. i. tehnične civilizacije in nenadzorovanega razvoja sodobne tehnologije prihaja do onesnaževanja, ki ima naslednje oblike: onesnaževanje atmosfere, onesnaževanje kopenskih voda, onesnaževanje morja, onesnaževanje zemlje, kopičenje trdih odpadkov, kopičenje strupenih snovi v hrani, pojav hrupa, nevarnosti zaradi radioaktivnih snovi⁸ itd.

Z uporabo energije se ustvarijo veliko količine neizrabljenih odpadkov (v zadnjih letih se čedalje bolj ukvarjajo z možnostmi »reciklaže«, to je s tako prirejeno tehnologijo, da se tudi odpadki uporabljajo v koristne namene, oziroma za tako urejeno proizvodnjo, da odpadkov sploh ni). Ob energiji nastajajo dim, plini, pare, saje in druge oblike prahu in tekočin, ki prihajajo kot škodljivi v zrak, zemljo in vodo. Če že ne vplivajo neposredno na človeško zdravje, pa se pozneje vračajo k njemu v obliki onesnažene vode in hrane potem ko so kakorkoli načeli in prizadeli rastlinski in živalski svet.

Posebno vprašanje pomeni avtomobilizem tako z onesnaževanjem zraka kot s hrupom (da pri tem sploh ne omenjamo človeških žrtev in materialne škode zaradi nezgod).

⁵ Glej Delo 14. 11. 1980, s. 13.

⁶ Lah, A., Komunist 1. 1. 1980, s. 27.

⁷ Bresjanac, s. 923.

⁸ Popović Slavoljub, s. 152.

Če z odpadki v glavnem ne nastajajo zdravstveni problemi, pa so izdatki z njihovim odstranjevanjem, predvsem zaradi čistosti narave, izredno veliki. In ker jih je vedno več, je več onesnaženosti in več stroškov. Narava, zlasti še manj dotaknjena, postaja zatočišče sprehajalcev, turistov in ne nazadnje tudi središče za nastajanje novih podjetij, industrije in sploh prostorsko intenzivnih dejavnosti.

Samo od leta 1962 do leta 1977 so v Sloveniji ugotovili 600 množičnih poginov rib zaradi vodne onesnaženosti. Leta 1979 je bilo v 50 primerih znova ugotovljeno, da s slovenskimi vodami in potoki ni dosti bolje. Vode in zrak onesnažujejo zasebniki in delovne organizacije. Pri tem gre za neznatnejše pojave, ki povzročajo onesnaževanje zaradi prekoračenja dovoljenih meja onesnaženosti, kar seveda škodljivo deluje na vsa živa bitja in naravo.¹⁰

V zadnjih desetletjih čedalje pogosteje ugotavljajo »žrtvovanost« narave v vseh njenih oblikah, to je v energetskih in rudnih virih, rastlinstvu, živalstvu, vodi in morju, zraku in prostoru. Z nastajanjem atomske ere pa se žrtvovanje narave še povečuje.¹¹

Z neracionalnim uporabljanjem narave hkrati ugotavljamo še demografsko eksplozijo, naseljevanje ljudi v mesta, skokovit razvoj industrije in preseljevanje milijonov turistov, ki prav tako ustvarjajo nerešljive probleme z varstvom okolja.

Z vsem tem začenja človeštvo ali vsaj njegov previdnejši del razmišljati, da zlorabljanje narave ali »ekocid« s svojo ekološko krizo nujno terja ustrezne ukrepe za obvarovanje temeljev človeškega obstoja v prihodnje, še posebno ker viri niso neomejeni.

Od tod prizadevanja za ohranitev obdelovalne zemlje (glej razprave pri nas v Sloveniji v zvezi z gradnjami cest in urbanizacijo), za ohranjanje vode (tudi ponikalnic), preprečevanje zastrupljanj, predelovanje odpadkov tja do merjenja onesnaženosti zraka.

Ne nazadnje skušamo stanje izboljšati ali onesnaževanje človeškega okolja zadržati tudi s pravom, t. i. »ekološkim pravom«.

⁹ Glej Finnie, W., s. 123.

¹⁰ Pri tem za slovenske razmere ne gre prezreti literature Avčiča, Likarja, Tepine in »Zelene knjige« o ogroženosti okolja v Sloveniji, ki grozljivo opisujejo degradacijo narave in opozarjajo na posledice.

¹¹ Fotić, s. 621.

2. Čistost in varstvo okolja — nova vrednota in nov kriminal

Spričo propadanja, zlorabljanja in raznih oblik onesnaževanja človeškega (fizičnega) okolja je prišlo po svetu najprej do raznih gibanj za čistost okolja. Sčasoma začno razmišljati o **človekovi pravici do čistega okolja** in s tem v zvezi polagoma prihaja tudi do t.i. ekološkega prava. **Čisto okolje postane vrednota** oziroma dobrina, ki se varuje s pravom. Res je, da se to ne dogaja prvič v zgodovini človeštva, ker poznamo ustrezno pravno urejenost in sankcioniranje posameznih ravnanj, ki so ogrožala okolje, že od prej, pa je vendarle v šestdesetih in sedemdesetih letih tega stoletja prišlo do nezadržne skrbi za naravo.

»Vloga ekološkega prava se razodeva v njegovi funkciji pri izvajanju politike varstva okolja v tem smislu, da sodeluje v preventivnem, represivnem in tudi v didaktičnem pomenu.«¹² Čeprav od samega prava ni pričakovati, da bi s svojimi, zlasti negativnimi sankcijami bistveno prispevalo k čistosti okolja, mu gre vendarle priznati možnost posredovanja potem, ko je odpovedalo vse drugo. Raznovrstnost in nepredvidljivost pestrih oblik onesnaževanja mu hkrati onemogoča učinkovitost, obenem ko zavest človekove ogroženosti še ni tolikšna, da bi podrobnejše uredila večje število možnih napadov na okolje.

Naše pravo izhaja iz ustavne pravice človeka, da živi in dela v čistem okolju. Zato poznamo pri nas zvezno, republiško in pokrajinsko zakonodajo, ki na raznih področjih ureja vprašanja varstva človekovega naravnega okolja. Pri tem razločujemo prenekatera kazniva dejanja, gospodarske prestopke in prekrške z ustreznimi kaznimi, bodisi za naklep, bodisi za malomarnost. Storiteli teh ravnanj so lahko fizične osebe, pravne osebe in odgovorne osebe v delovnih organizacijah.¹³

Onesnaževanje in razvrednotenje okolja v vseh svojih oblikah sicer vzpodbuja nove poglede na inkriminacije in določitve tovrstne nevarnosti, toda vse kaže, da je to vsaj za začetek še dokaj počasno dogajanje, ki **od nezadostne družbene osveščenosti le počasi prodira v pravno ureditev s primernim reagiranjem.**

Prav v zvezi s pravnim urejevanjem varstva naravnega okolja dosti razmišljajo tudi o družbeno sprejemljivem tveganju. Čeprav še niso prišli do zadovoljivih odgovorov, gre pri tem predvsem za dve bistveni napaki: družbena sprejemljivost tveganja ni skladna z družbenim kontekstom, v katerem tveganje nastaja; dojemanje tveganja pa je odvisno od družbenih skupin, ki se zanj ne zmenijo.¹⁴ To deloma velja tudi za našo družbo, kar je mogoče ugotoviti že po pisanju v časopisih. Ne da bi se sploh spuščali v bitke med »environmentalisti« in gospodarstveniki, so presoje razločkov med škodo in koristmi dokaj različne, da ne razpravljamo pri tem o potrebnosti čistega okolja kot načina življenja v družbi, kjer je, kot pravimo, človek največja vrednota. Zato najbrž tudi prihaja do družbene anemičnosti, v kateri poznamo dosti sankcionarnih ravnanj, ki zadevajo to področje, uradno registriranih postopkov pa je dokaj malo, čeprav se ne moremo pohvaliti ne s čistočo zraka, vode, zemlje itd. in marsikdaj niti ne z zdravo prehrano (glej nešteto obolenj v vrtec, šolskih kuhinjah, v preskrbi med delom itd.).

Čeprav je svetovna konferenca o človekovem okolju leta 1972 v Stockholmu poudarila, da se je človeštvo prvič znašlo pred svetovno krizo, ki obsega vsa človeška bitja in rastlinstvo,¹⁵ in so ta spoznanja ponavljali še pozneje na prenekaterih pomembnih srečanjih, je povsod po svetu le preveliko različkov med tistim, kar bi želeli doseči, in dejanskostjo. Od tod seveda tudi pogledi na varstvo okolja, ki jih gre razločevati na optimistične in realistične.¹⁶

Toda propadanje okolja je povezano s tehnologijo, industrializacijo in urbanizacijo, proizvodnjo, prometom itd., ki so prvenstveno v prid človeštvu, čeprav nosijo s seboj zlo, ki ga omenjajo tudi kot moralni kriminal, čeprav razvoj prinaša pomembne družbenogospodarske in politične spremembe.

Varstvo človeškega in naravnega okolja ustvarja novo odklonkost, ki se povsod po svetu jemlje še dokaj zlahka, kajti dojemanje škodljivosti zaostaja za njeno nevarnostjo, hkrati ko je škoda pogosto težko ocenljiva in žrtve tako množične, da v njej zbledi ogroženost posameznika. Toda ekološki kriminal je zagotovo na pohodu.

¹⁴ Geerds, s. 376/7.

¹⁵ Glej Čejović, s. 353 in drugi.

¹⁶ Šeparović v Yugoslav reports for the tenth international congress of comparative law, Budapest 1948, s. 308.

¹² Strojim, s. 1195, glej tudi Goričar, NR 25/1976/19 s. 100.

¹³ O tem glej Djordjević, Šeparović in drugi.

3. Etiologija »ekološke« kriminalitete

Vzročnost pri »ekološki kriminaliteti« oziroma odklonskosti v zvezi s čistostjo okolja je le deloma raziskana pri kakih delnih in ne toliko pri globalnih vprašanjih. Zato gre pri etiologiji tovrstne problematike najpomembnejša spoznanja šele pričakovati, čeprav lahko že sedaj intuitivno in na podlagi manjšega števila pojavov domnevamo, kje so vzroki ali vsaj silnice za onesnaževanje in razvrednotenje naravnega okolja.

Če bi ob tem razmišljanju izhajali iz naših družbenih razmer, bi najbrž morali razločevati **podjetniško onesnaževanje** od kakega drugega, morebiti docela zasebnega, posameznega in občasnega.

a) Podjetniška ekološka kriminaliteta

Pri tem nam ne gre za pojavoslovje tovrstne kriminalitete, ki je deloma določena že s pravno ureditvijo, čeprav je znotraj nje mogoče tipologizirati že vrsto drugih ravnanj in jih razvrstiti po kakih skupinah obeležij. Ob tej priložnosti se tudi ne bi usvarjali k naklepom ali malomarnostjo, gre nam predvsem za škodljivost in zvezo med njo in ravnanjem. Za ustrezna spoznanja bo v tem smislu, še posebej pri nas, potrebnih nekaj raziskav, da bi se znali ravnati v dejanskosti, kakršna je. Doslej pa za to še ni ustreznega zanimanja, ne v družbeni praksi, še manj pa v znanosti o vedenju, čeravno je bilo v decembru 1980 v Jugoslaviji in prav tako v Sloveniji nekaj posvetovanj (med njimi tudi npr. »Okolje in kultura« v Mariboru), ki so upoštevala tudi slovenske ekološke raziskave, ki jih je doslej okoli 130. Toda te obravnavajo okolje bolj s posledičnega zornega kota in ne z vedenjskovzročnega.

Če je precejšnje število pojavov mogoče pripisati malomarnosti, neznanju, neosveščenosti, dosedanji neoviranosti poseganja v naravo in neodgovornosti za rušenje ravnovesja med družbo in okoljem, pa splošni sociokulturni pogojenosti neomejevanega ravnanja s stvarmi itd. tja do tehnološke evforije, gre pri ostalem delu pojavov iskati razloge vendarle v določeni koristoljubnosti.

Ta koristoljubnost je določena z imperativom dobička ali prihodka (pri nas). Za posledico ni toliko pomembno, ali gre za zastarelo tehnologijo, za pomanjkanje denarja za očiščevalne naprave ali pa je sla po dobičku tolikšna, da se ne gleda na škodljivost. Pomembno je, da je okolje onesnaževano zaradi gospodarske ekspanzije, bo-

ja za obstanek, tekmovalnosti in konkurence, dajanja prednosti fetišizmu gospodarskih dobrin pred duhovnimi, zdravstvenimi in drugimi, da ne omenjamo omejitev in iskanja dobička za vsako ceno. S tem tehnologija v rokah ljudi gotovo prihaja v navzkrižje z naravo in njenim ravnovesjem med njo in družbo.

Toda pritiske kakršnekoli vrste, ki prihajajo nad uporabnike narave in vplivajo na njeno izkoriščanje in zlorabljanje zaradi dobičkonosnosti profitabilnosti, hkrati po drugi strani spremljajo določbe za varstvo okolja. To povzroča neupoštevanje varstva, obhajanje in izigravanje pravil, popustljivost v uporabi prava in prenašanje bremen na tistega, ki je najmanj kriv, ter svojevrstno **anomičnost, ko pravila za varstvo so, pa jih redko spoštujemo**. Zato prihaja do ekološke krize, krize mest, krize civilizacije in še česa, kar je Alvin Toffler (glej Future Shock) imenoval kriza industrijske družbe.¹⁷

Odtod tudi vprašanje, ali je to sploh nadzorljivo. Pisci domnevajo, da edino socialistična družba lahko ustrezno rešuje navzkrižje med družbo in naravo. Toda sedanost še nikjer ne potrjuje, da je to realnost. Če je bila do Engelsa mogoča ugotovitev, da je »vsem dosedanjim produkcijskim načinom šlo za najbližji, najneposrednejši delovni učinek...«¹⁸ moramo pritrditi, da tudi od njega dalje ni dosti drugače. Naravo želimo izkoriščati čim ceneje, čeravno vemo, da v ekologiji velja zakon »brezplačnega kosila ni«¹⁹ in vse je treba plačati in plača naj tisti, ki onesnažuje.

Zato tudi potreba po družbeni (državni) intervenciji za razvijanje varstva okolja in po kontroli onesnaževanja kot »načinu reševanja družbenih nesoglasij v okolju«.²⁰

b) Zasebniško onesnaževanje okolja

Če pri podjetniški ekološki kriminaliteti za nastajanje onesnaževanja domnevamo pluralizem vzrokov, so pri posamezniku bolj v ospredju njegove sociokulturne vrednote in navade in odraz osebnostne sestave, kar je verjetno dosti lažje spremenljivo z vzgojo, z vzgledom in podobnim kot pri podjetniškem onesnaževanju, za katerim stoji poleg drugega predvsem ekonomski zakon dobička ali prihodka za vsako ceno.

¹⁷ Glej tudi Tepina, s. 159.

¹⁸ Kirn: Ekološki zakoni in materialna produkcija, TiP, s. 207.

¹⁹ Kirn, Tepina in drugi.

²⁰ Strojcin, s. 1186.

4. Predvidevanja za prihodnost

Futurološke študije, ki predvidevajo, da bo v naslednjih desetletjih porast prebivalstva izredno močan, da bodo potrebe po hrani, prevozu in stanovanju večje, da bo prišlo do novih tehnik izkoriščanja morja, energetskih virov, živalstva in rastlinstva, rudnin itd., spremljajo tudi opozorila glede varstva okolja v prihodnosti. Najbrž ni odveč bojazen, da bo **zaradi večjega števila ljudi na zemlji onesnaževanje in razvrednotenje okolja postalo večji problem**. Nekateri sploh sodijo, da se bo moralo človeštvo v naslednjih 30 do 50 let ozreti za nekaterimi viri že na druge planete oziroma vesolje, ker jih na zemlji več ne bo, drugi pa menijo, da jih bomo lahko nadomestili z drugimi viri ob novi tehnologiji. S tem v zvezi pa se načenjajo tudi razmišljanja o ocenjevanju škode v prihodnosti industrijskega sveta in njegove tehnologije, ekoloških kriz in vsega drugega, kar čaka človeštvo, hkrati ko že sedaj dobivajo zdravo okolje, območja za počitek in priložnost za rekreacijo — čedalje večji pomen.

S tem v zvezi pa je docela razumljivo in normalno pričakovati, da **bo morala dobivati ozaveščenost o onesnaževanju drugačen, večji in bolj poudarjen pomen**, ki ga kaže varovati dosledneje, bolj obzirno in ne nazadnje verjetno tudi strožje.

Ob tem pa si je človeštvo docela na jasnem, da tehnološkega napredka ne gre ustavljati²¹ in ga ovirati, storiti pa bo treba, da ne bo škodljivo tudi glede na naravno okolje. Toda ali samo na zemlji?

»Ko nastopi obdobje osvajanja vesolja, se v načelu radikalno spremeni problem virov civilizacije.«²² Ali to ne kaže, da bodo zemljani prenesli svoje navade razvrednotenja okolja v vseмирje, ki jim bo dosegljivo in ga bodo (morda tudi odvisno od družbene ureditve, iz katere bodo izhajali) brezobzirno izkoriščali in onesnaževali. To še posebno, ker bodo imeli še slabši odnos do njega kot na zemlji, ker bodo še bolj prisiljeni v tekmovanje in dobičkarstvo, ker bodo teže nadzorljivi itd., pa čeprav bodo (tako kot doma) tovrstno vedenje sankcionirale ustrezne norme.

Čeprav vse to vendarle še ni tako blizu, pa se tovrstna prihodnost v vesolju načinja že tukaj na

zemlji in nam kaže svojo podobo kot bog Janus s svojim starčevskim in mladostniškim obrazom.

Če ostanemo na domači zemlji, bomo imeli v Sloveniji leta 2000 okoli 2 211 000 prebivalcev. Povečana urbanizacija naj bi zmanjšala velikost družin, ki naj bi štele povprečno tri člane. Industrija bo morala še bolj upoštevati dejavnike prostora, okolja in vode. To bi zlasti veljalo za umazano industrijo, ki je največji povzročitelj razvrednotenja narave. Zato naj bi ta industrija nosila tudi večino stroškov za varstvo okolja, kar bo povečalo njen pomen (najbrž na račun kupca, opomba J. P.). Slovenski cestni križ in en avto na tri prebivalce kažejo na težave, ki že zdaj zbuja razprave tako glede izrabe plodne zemlje za tlak kakor tudi za čistost zraka²³ itd. do siromašnja biosfere, ogrožanja kulturne krajine in podobno.

Če naj bi bilo res, kar pravi Alvin Toffler v »Future Shock«, »da ni ničesar, kar bi spremenilo prihodnost, ker je določena s preteklostjo in je bolje naučiti se živeti z njo«,²⁴ potem naj bi se tako onesnaževanje kot problemi varstva v prihodnosti nadaljevali morda le z razločkom, da bodo vedno hujši, bolj zapleteni in manj razrešljivi.

Kakorkoli že, **človeštvo se bo moralo vedno bolj ukvarjati z okoljem**, ne le samo zaradi telesnega zadovoljevanja in hrane, zaradi preživetja itd., marveč tudi zaradi počutja in omogočanja ustreznega duševnega življenja v pogojih prenaseljenosti in masovnosti onesnaževanja. Nasploh pa se pogosto zaradi tehnične civilizacije ne bo moglo vračati k naravi. Ali ni to razlog za nove in neslutene razsežnosti agresije? Kako jo zadrževati? Samo z domačim pravom ali tudi z mednarodnim (kaj pa komparativna kriminologija — tudi pri mednarodnih oblikah ekološke kriminalitete)? **Navdušenost zaradi napredka tehnologije močno ogroža skrb za prihodnost in človeštvo bo moralo spredvideti, sicer bo morda res prišlo do tega, da bo »nekoč Norveška rezervat, kamor bodo Američani in Evropejci hodili po čist zrak in vodo in bo to največja dragocnost, večja od zlata, urana in nafte, če se človeštvo ne bo spametovalo«**.²⁵

²³ Iz »Dolgoročni prostorski razvoj SR Slovenije«, oktober 1980,

²⁴ Technology, Power, and Social Change, s. 21.

²⁵ Avčin v »Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji«, s. 252.

²¹ Tepina, s. 70.

²² Škrlovskij v navedbi Kirn: Socializem in narava: izhod iz grozeče ekološke krize, TjP 17, 1980, 8, s. 933.

5. Prevrednotenje vrednot o okolju in njegovo varstvo

Če so gibanje za varstvo okolja vzpodbudili nekateri navdušenci — posamezniki, pa se je človeštvo sčasoma vendarle zavedlo odgovornosti za naravo. S tem v zvezi so povsod po svetu od začetnih združevanj varuhov narave sicer oklevajoče, pa vendarle še dokaj hitro prešli na trdnejše oblike organiziranosti in opravljanje posameznih potrebnih (tudi državnih) vlog na tem področju (primerjaj pri nas; Komite za varstvo okolja in urejanje prostora SR Slovenije, Zakon o naravni in kulturni dediščini itd.). Zato bi lahko rekli, da se je že pričela »ekologizacija zavesti«. Pod tem je razumeti prizadevanja za ohranjanje prvobitnosti narave in za obdržanje potrebnega ravnovesja med njo in družbo tako, da ob hkratnem razvoju človeške ustvarjalnosti pri izkoriščanju naravnih bogastev ne bi prihajalo do razvrednotenja okolja v najrazličnejših vidikih (osiromašnja zemlje, kulturne krajine, degenerativnih pojavov zaradi uporabljanja kemičnih sredstev itd.).

To seveda tudi pomeni, da naj bi bili interesi in potrebe družbe zadovoljeni na način, ki je za naravno okolje čim manj boleč in uničevalen. Čeprav je to lahko v današnjem tekmovanju za hitrejši napredek, ob prehitovanju tekmecev v boju za obdržanje ali prodor na tržišče, ob stabilizaciji in pomanjkanju surovin itd., da ne govorimo o nizki zavesti za varstvo narave, še optimalni program, gre vendarle za začetek dolgotrajnega in težavnega procesa prevrednotenja vrednot (!) o okolju in za spremembe v zavesti ljudi. Ne nazadnje se je vendarle treba vprašati, kako živeti, da ne bomo zanamcem pustili opustošenja in zmede, spomin na umrle živali in rastline, nepitno vodo in nečist zrak itd. Ali se s prevrednotenjem vrednot v okolju in spreminjanjem zavesti o njem, s povečevanjem njegove vrednosti za normalen razvoj človeške vrste (če predvidevamo, da bo čez 50 let nekaj milijard več ljudi na zemlji) ne bodo hkrati spreminjale tudi zahteve po njegovem varstvu. Ali se s tem v zvezi ne bo pojavila potreba po doslednejšem varovanju narave s posebnimi nadzorstvenimi mehanizmi (ponekod že sedaj razmišljajo o posebni ekološki policiji)? Ali ne bo potrebnih več inkriminacij in raznovrstnih sankcij, med katerimi odgovornost za povrnitev v prejšnje stanje in podobni popravljalni ukrepi ne bodo na zadnjem mestu.

Ekološka zavest in ustrezna morala, pa propaganda itd. bodo nujno morali določati premike v družbenih navadah, predvidevati nevarnosti za okolje, hkrati ko bodo narekovali sankcioniranje kakih novih dejanskih stanj, v katerih bi kdo lahko kaj »pozabil, privedel, izzval, opustil, storil ali kako drugače ogrozil« nekaj, kar je kakorkoli povezano z varstvom okolja. Najbrž bo tudi javno zanimanje za čistost narave bolj temeljilo na spoznavanju nevarnosti kot zdaj, ko se kaže bolj kot ljubiteljstvo, varstvo koristni kakih ožjih skupin, občudovalcev, zanesenjakov in podobno.

Ekologizacija zavesti že sedaj prihaja v razne znanosti ob spoznanju, da je prihodnost mogoče pričakovati in nanjo vplivati ob modrosti iz preteklosti. Od tod tudi načrtovanje prihodnosti in potreba po futurističnih pogledih na vedenje do narave in njenega varstva. Kaj pa znanosti o človeškem odklonskem vedenju pri tem? Ali potemtakem lahko še stoje ob strani, ne da bi se začele ukvarjati s tovrstnim človeškim obnašanjem, podobno kot s kakim drugim odklonskim ravnanjem, ki povzroča znatno manjše posledice, pa ga dajejo bolj v ospredje?

»Ekološka kriza je družbeni proizvod in jo je mogoče ublažiti s spremembo družbenih odnosov in z družbeno akcijo.«²⁶ Ti odnosi pa morajo vsebovati zavest o varstvu okolja, do katerega je mogoče priti tudi s pomočjo znanosti. Toda te znanosti so bile doslej bolj naravoslovne in tehnične kot družboslovne. Res da so s prvih dveh področij bolj oprijemljive, dokazljive in zato bolj prepričljive, pa je morda vendarle res, da so bile druge, razen morda prava, preveč ob strani kot nevpleteni opazovalci, čeprav se družbeno zanimanje za okolje vedno bolj povečuje.

6. Pripravljenost, zmogljivost in vloga nadzorstvenih mehanizmov

Varstvo naravnega okolja je nenazadnje urejeno tudi s pravom. Pravo je mogoče uresničevati z odkrivanjem, pregonom in sojenjem tistih, ki ga kršijo, torej represivno, čeprav se tudi pravo pripisuje preprečevalni pomen.

Za uresničevanje prava in varovanje vrednot, ki jih vsebuje (ki so največkrat minimum tistega, kar je potrebno za vzdrževanje ravnanja na določenem področju — na manj ni mogoče računati, kar je več, pa je zaželeno) so določeni formalni (in pri nas samoupravni) mehanizmi in še kaki

²⁶ Kirn, TjP, 13, 1976, 3—4, s. 198.

drugi, s katerimi se izvajajo propaganda in preprečevalne dejavnosti. Največkrat pa se računa na državno posredovanje kot tisto, v kar še vedno preveč zaupamo, kar temelji na prisili in zastraševanju.

Toda, kar nas pri tem najbolj zanima, je odkrivanje onesnaževalcev, potem ko so inkriminacije bodisi kot kazniva dejanja, bodisi kot gospodarski prestopki ali prekrški (pri nas) znani oziroma sankcionirani, saj so pravne norme in mehanizmi za izvajanje varstva potrebni:

— da bi uskladili nasprotujoče interese tistih, ki so onesnaževalci zaradi nekih dejavnosti in tistih, ki žele imeti zdravo okolje;

— da bi prepovedali nevarne dejavnosti, ki povzročajo onesnaževanje, kolikor ne zagotavljamo odstranjevanje škodljivih učinkov;

— da bi postavili merila v proizvodnji, odpadkih, transportu, gorivu in surovinah, iz katerih lahko nastaja onesnaževanje;

— da bi tistim, ki nameravajo začeti z dejavnostjo, ki onesnažuje, predpisali iskanje dovoljenj pristojnih strokovnih organov, ki postavljajo pogoje »čiste« ali v mejah dovoljenega tveganja ustvarljive proizvodnje;

— da se postavi načelo, po katerem tisti, ki onesnažuje, praviloma prevzema tudi odgovornost in tveganje povračila škode s tem, da družba v posameznih primerih s podporami pomaga nekaterim dejavnostim.²⁷

Toda kljub zapisanosti v pravu je **reakcija na pojave šibka, diskriminatorna, selektivna in pogosto diskrecionarna**. Odkrivanje onesnaženosti ni dosledno. Nekateri organi odkrivanja za to niso posebej usposobljeni, drugi so premalo avtoritativni ali pa odvisni od »mogočnih« ustanov, ki izven prava posegajo v problematiko onesnaževanja in po svojih merilih odločajo o škodljivosti. Četudi so pregonski organi obravnavali prijave onesnaževanja po zakonu, »se je večkrat zgodilo, da so sodišča po naročilu višje sile onesnaževalce celo oproščale«.²⁸ Čeprav torej kaznovanje ni ključna sestavina v varstvu okolja, se vendar ne gre igrati z njim, zlasti ne kot s pomembnim sredstvom vzgoje in grožnje. Ker gre pri varstvu okolja vedno tehtati navzkrižne in-

²⁷ Šeparović, iz gradiva Krivičnopравни problemi zaštite čovekove okoline u SFRJ, Ljubljana — Zagreb, 22.—26. 10. 1976; glej tudi Šeparović: The Criminal law environmental protection, Yugoslav reports for the tenth international congress of comparative law, Budapest, 1978, s. 305.

²⁸ Ragelj, S.: Kaj pomaga, če je zakon strog, ko pa so sodniki mili, Delo, Sobotna priloga, 3. 11. 1979, s. 24.

terese, se ne bi smeli prepuščati vplivom tistih dejavnikov, ki jim onesnaževanje koristi na račun drugih (morda šibkejših). Kakšna je potemtakem njihova moralnost?

Neupoštevanje prava, nedoslednost v odkrivanju ter sojenju in neupravičena blagost v presojah zoper tiste, ki se neodgovorno vedejo do človeškega okolja, ima za posledico zaviranje ekološke zavesti. Hkrati pa se postavlja vprašanje, kakšna je potemtakem ekološka zavest pri »nadzorovalcih«, ki bi morali ne le varovati okolje, marveč se ustrezno ravnati po pravu? Ali se neustrezno vedejo le na tem področju, ali nasploh milo ukrepajo, kadar gre za obravnavanje odklonskega vedenja.

V jugoslovanski praksi družbenega nadzorstva preteklih desetletij smo nasploh lahko opazili, da docela nove inkriminacije zelo težko »zažive« v dejavnosti zlasti organov odkrivanja. Imamo celo vrsto inkriminacij, ki seveda niso konvencionalne, pa malo ali nič kaznivih dejanj, čeprav pojavi so. Toda **ekološka kriminaliteta sploh nima lastnosti šibke »vidnosti«**, ker gre pri njej za očitne in javne pojave pogosto s takšnimi posledicami, za katere ve desetine ali stotine ljudi.

Kolikor gre torej za nadzorstvene mehanizme in njihovo ekološko zavest, vsaj za zdaj, le-ta ni boljše od tiste v javnosti. Ker še ni ustreznih javnomnenjskih »pritiskov« v tej smeri, se tudi še ne čutijo potrebe po ustreznijem reagiranju, toda človeške vrednote so vendarle ogrožene, le varstvo je prešibko in družbeno formalno nadzorstvo nesposobno, da bi dosledno uporabljalo »pravna sredstva« za higieno okolja, izvajalo preprečevalno in pregonsko kontrolo in ustrezno sodelovalo z oblastjo.²⁹

7. Storiilci in žrtve

V tej problematiki onesnaževanja in razvrednotenja okolja, ki ga prenekateri imenujejo tudi ekocid, se lahko vprašamo, kako je z žrtvami in kakšna so razmerja med onesnaževalci in oškodovanci (koliko pri tem upoštevamo nekaj viktimoloških izhodišč) in kdo so sploh oškodovanci?

Z vprašanjem, **kdo so onesnaževalci, vsaj teoretično ni težav, ker so določljivi, če so le ugotovljeni**. Vprašanje je le, če smo jih pripravljeni ugotovljati. Položaj v tem pogledu pri nas ni posebno zavidljiv, čeprav se vendarle vzbuja »ekološka zavest«.

²⁹ Meier, s. 153.

Znatno bolj zamotano je z žrtvami. Le-te so bodisi zasebne, bodisi družbeno premoženje, bodisi mi vsi.

Zasebnik je z individualnim onesnaževanjem zaščiten tako kot pri vsakem drugem kaznivem dejanju, še posebno, če sam išče zlasti kazensko-pravno varstvo.

Pri družbenem premoženju, kamor sodijo tudi npr. živalstvo, rastlinstvo itd., se za ustrezno varstvo največkrat potegujejo različne skupine in društva, kot so ribiška, lovska in podobna, ki so za varstvo posameznih naravnih dobrin tudi odgovorna. Zadnje čase se jim pridružujejo še razne prostovoljne organizacije in državni organi, pristojni za okolje in urejanje prostora, vštevši z inšpekcijami in organi odkrivanja.

Toda ne glede na to, **prave žrtve smo le mi ljudje**, ki gledamo razvrednoteno krajino, ki živimo v betonskih škatlah in vdihavamo nečist zrak, pijemo nezdravo vodo, prenašamo kadijsko nasilje in uživamo hrano v nezdravem okolju ali celo nezdravo (kemikalije v hranilih) itd. Zato je ključno vprašanje, **kaj je z nami kot žrtvami?**

Zaradi najpogosteje nizke »ekološke zavesti« (kot imenujejo v bistvu odnos do onesnaženosti okolja) zlasti v naših razmerah (v katerih nihče kot zasebnik ni lastnik dobrin velikega obsega) ni vznemirjenja. Bližnja preteklost nas je že udomačila z določeno stopnjo onesnaženosti, zato ni čudno, če se vsak dan privajamo na nekoliko večjo. Ker smo na kakem področju, v kakem kraju (Celje, Jesenice, Ravne itd.) vsi v istem položaju in premnogi so sploh življenjsko vezani na velike onesnaževalce (železarne, kemična industrija, asfaltne baze, cementarne itd.), tudi nimajo upravičenega razloga, da bi se razburjali, kajti v nasprotnem primeru bi si žagali vejo, na kateri sede. Ker so lokalne družbenopolitične skupnosti (krajevna skupnost, občina itd.) odvisne od velikih onesnaževalcev na svojem območju, so popustljivost, razumevanje ter strpnost do onesnaževanja toliko bolj razumljivi. Hkrati pa nihče kot posameznik nima pregleda nad celotno nevarnostjo, ne za danes in ne za jutri, in ker čisto ni obveščen o celoti, ker ga zadeva samo del onesnaževanja, ne dviga prahu. Ker vsakdo izmed nas tudi sam deli enako usodo z drugimi, ki so podobno strpni do onesnaževanja, sploh ne pride do upora. Pristojni pa ne ukrepajo (npr. 23. novembra 1980 je bilo v ljubljanskem zraku 0,38 mgr žveplovega dioksida v m³ zraka ali 8 stotink mgr več, kot je z zakonom dopustna koncentracija — pa ni bilo nobenih ukrepov, Delo, 25. 11. 1980, s. 10).

V cestnem prometu, z ogrevanjem in podobnim pa smo sploh vsi hkrati onesnaževalci na eni in tisti, ki moramo prenašati onesnaževanje, na drugi strani. In če smo hkrati vse to, tudi nimamo moralne pravice zahtevati sprememb, ker bi nas vsak ukrep prizadel. To lahko pomeni, da gre v viktimološkem smislu za podoben položaj, kot pri kriminalu brez žrtev, ko se žrtve pustijo viktimizirati tudi zaradi določenih prednosti in ugodja, ki ga pojav prinaša.

Toda ekološki zakoni (vse je med seboj povezano, vse mora nekam iti, narava zna najbolje, ni kosila brez plačila itd.³⁰) veljajo tudi za ljudi v sožitju z naravo, pri čemer nosimo tudi vse posledice škodljivosti kot največji porabniki narave.

Zato gre pri tem za zrelost nas žrtev (samih med seboj) in za dojemanje lastne in od drugih povzročene viktimizacije in prispevka vsakega ali vseh skupaj pri tem, kar toliko bolj zapleta preglednost razmerij v ekološki kriminaliteti oziroma tovrstnem odklonskem vedenju. To vedenje pa je, kot vsako drugo negativno vedenje, nesprijemljivo in škodljivo — le da neposredno tako ni vedno vrednoteno predvsem zaradi zavesti, da (še) ni nevarno. Morda še toliko bolj, **ker je marsikdo danes storilec, jutri pa žrtev**, ker gre čisto za množične pojave majhnega onesnaževanja in zato ni skrbi, da bi nas težila krivda, na odgovornost pa nas največkrat sploh ne kličejo.

Morda se bomo tega bolj zavedali, ko bo človeštvo začelo plačevati škodo in ko bo vložek postajal večji od koristi.

8. »Ekološka« odklonskost, kriminologija in z njo povezane znanosti

Ob vsem razmišljanju o kaznivih dejanjih in drugih pojavih, ki zadevajo naravno okolje, ki jih pravo sankcionira in ki hkrati pomenijo odklonskost v vedenju ljudi, tako kot vsaka druga kriminaliteta in vedenje, ki sta nezaželena, se nekako ponuja vprašanje, **kakšno je mesto in vloga kriminologije pri t.i. ekološki kriminaliteti**, še posebno z zornega kota pričakovanj v kriminologiji. Pričakovanja v tem smislu so vsaj dvojna:

— da kriminologija pojasnjuje s svojih gledišč pojave, ki so že inkriminirani in zoper katere družba reagira, odvisno od njenih hotenj.

³⁰ Glej Kirn, TiP, 13, 1976, 3—4, s. 199—205, Tepina, s. 117—125 in drugi.

— da kriminologija obravnava družbene pojave in dogajanja, ki postajajo toliko pomembni, da jih šteje za nevarne ali moteče v vedenju (bodisi individualno bodisi množično) in pripravlja ter opozarja družbo o potrebnosti ustreznega reagiranja.

Položaj na tem področju kaže, da **kriminologija pri obeh zgoraj navedenih možnostih še ni storila ničesar**, da se ne ukvarja z ekološko kriminaliteto, je ne raziskuje in pojasnjuje, jo pušča popolnoma v nemar, kot da ne gre za pojav, ki je moteč in nevaren za človeštvo. Težko je odgovoriti, zakaj tako. Pojasnil je lahko veliko, vendar so intuitivna, lahko pa gre za naslednje. Kriminologija se pretežno ukvarja s konvencionalnim odklonskim vedenjem. Gospodarske kriminalitete se loteva šele v zadnjih desetletjih. Če je kriminaliteto zoper naravno okolje predvsem šteti za del nekakšne gospodarske kriminalitete, potem je razumeti, da ji ne gre mesto pred drugim, ker gre za relativno novo odklonskost, drugačno od tiste klasičnega zločina z opredeljeno motiviranostjo in naklepom ter vidnimi in oprijemljivimi in največkrat takoj merljivimi posledicami.

Ker pa je kriminologija v tem trenutku sploh precej v krizi in dokaj onemogla v vlogi znanosti, ki naj družbi pomaga iz zagat, ki jo ogrožajo (tudi zaradi onesnaževanja), ker gre družba največkrat mimo nje in njenih spoznanj (ki seveda nikoli tudi niso dokončna in ob vsakem trenutku uporabljiva za vse) in ker s tem v zvezi tudi ni kdo ve koliko posebnega zanimanja zanjo, še posebno, ker gredo družbena dogajanja svojo pot, da pri tem sploh ne omenjamo naših gospodarskih težav, pri katerih sta učinkovitost in prihodek v ospredju in so pomisleki na čistost okolja dokaj neprijetna ovira itd., potem je vprašljivo, **koga sploh zanima environmentalistično naravna kriminologija** in še kaj drugega, kar se povezuje s podobnimi družbeno škodljivimi pojavi in disciplinami, ki bi jih lahko obravnavale. Take discipline, poleg kriminologije, so še: sociologija, viktinologija, kriminalistika, policijske znanosti (o organizaciji vzgoje in zobraževanja, vodenja policijskih enot) in druge.

a) Kriminologija

Kriminologija se že res desetletja ukvarja z vlogo prostora, dejavniki njegove privlačnosti za kriminal in sploh s fizičnimi danostmi, ki dajejo geografski okvir za odklonskost, ki jo delamo ljudje predvsem zaradi odnosov med seboj

(četudi zaradi reči). Telesnost okolja in možnost za odklonskost, ki jo daje prostor, so v tem smislu le objektivna plat kriminalitete, medtem ko **gre vzročnost še vedno iskati v človeku**. Zaradi tega ta plat pojasnjevanja odklonskosti ne pomeni posebnega etiološkega prispevka.

Z inkriminacijami pojavov zoper fizično okolje pa tudi za kriminologijo nastaja novo področje delovanja, drugačno od tistega, ki zadeva prostorsko porazdeljenost pojavov in vplive prostora in njegovih razsežnosti na vedenje ljudi nasploh (vštevši kakršnekoli, kot pravijo, telurične dejavnike). Tu **gre za novo odklonskost**, ki ogroža posebej zavarovane dobrine na poseben način in **zaradi drugačne vzročnosti**, o kateri pa še premalo vemo.

S to čisto »ekološko« odklonskostjo v smislu environmentalističnih gibanj, varstva naravnega okolja in vsem, kar sodi zraven, še posebej s pomisleki na prihodnost, pa bi se morala začeti ukvarjati tudi kriminologija.

Resda v tuji literaturi naletimo na kako raziskovanje, ki se površno in mimogrede ukvarja s tem vprašanjem, vendar je to prava redkost. Če je pri nas že kar dosti pisanja o kaznivih dejanjih, gospodarskih prestopkih in prekrških s pravnega vidika in prirejenih že več domačih in mednarodnih posvetovanj o pojavih na tem področju, ki so pomembni za pravo, pa se **kriminologija še ni oglasila s svojimi prispevki**, ne pri odkrivanju nevarnosti, ne pri pojasnjevanju vzročnosti in ne pri obravnavanju posledic, ki zadevajo ravnanje z ljudmi kot storilci onesnaževanja.

Vprašanje je, ali naj pobude za to pridejo od drugod in zunaj kriminologije, ali pa je to pričakovati od njenih nosilcev, če znanje o tem s te platí sploh potrebujemo?

b) Viktinologija

Podobni pomisleki zadevajo viktimiteto kot drugo stran obraza, ki ga predstavlja v dejanju — storilec. **Žrtve** (ali možne žrtve) **imajo pri ekološki kriminaliteti največkrat popolnoma drugačno vlogo** kot pri konvencionalni ali pri kaki drugi kriminalnosti, vsaj zdi se tako. Pri ekološki viktimiteti je **verjetno še najmanj prispevanje** žrtev v genezi kakršnihkoli onesnaževanj, še posebno če bi šlo za podjetniško ali kako drugo podobno onesnaževanje.

Sicer pa, kdo so sploh žrtve pri ekološki kriminaliteti in odklonskosti? Če gre, kot pravijo, za »ekocid« ali za nepravilno ravnanje z naravo

okoli nas, potem smo žrtve ljudje v prav določenem okolju bodisi danes in tukaj, bodisi jutri in pozneje, všteti zanamce (podjetja, vasi, regije, pokrajine ob cesti, turistični kraji ob spuščanju nafte v morje itd.).

Ker imajo žrtve največkrat različne vloge pri nastajanju pojava, bi jih zato lažje tipologizirali po tem, kako ravnajo oziroma dojemajo viktimizacijo. Ta viktimizacija, razen če gre za zastrupitve s hrano ali za kaj podobnega, je posredna, navidezno manj prizadevajoča in predvsem tudi množična in prispevajoča.

V viktimologiji pa je že doslej znano, da **množične žrtve poredkeje reagirajo na viktimizacijo** iz različnih vzrokov. Ti so: solidarnost v neukrepanju, zanašanje na druge, socializacija z nemočnostjo, strpnost nasproti pojavom, še posebno, če po drugi strani prinašajo za večje skupine kake prednosti, bojazen pred stroški, sitnostmi itd., poleg vsega tistega, kar je že pri konvencionalni kriminalnosti znano kot tako, da ne vzbuja dejavnosti v reagiranju.

»**Ekološka viktimizacija**« ima v tem smislu precej podobnosti z gospodarskopoljnostno in sploh temu podobno podjetniško kriminalnostjo, v kateri imamo veliko žrtev z velikimi škodami, ki pa porazdeljene na tisoče ali desetisoče za vsakega posebej ne pomenijo posebnega žrtvovanja. V tem je vzrok, da tudi reakcije možnega zasebnega oškodovanca izostajajo, kolikor se sploh pri onesnaževanju ne navadi na viktimizacijo kot nekaj neizogibnega. Toda redke raziskave v zadnjem času ugotavljajo naraščanje agresij pri ljudeh, ki so prisiljeni živeti v onesnaženem okolju.³¹

Ozaveščanje žrtev pomeni večji pritisk na ustrezno ravnanje v prenekateri gospodarskopodjetniški dejavnosti in s tem v zvezi večje zahteve po »čisti« proizvodnji, torej tudi po dražji proizvodnji. Ali je v tem iskati odgovor, zakaj je boj za onesnaženost naravnega okolja še vedno bolj »ljubiteljstvo« majhnih skupin kot pa javna potreba? Ali pa nevarnost še ni tolikšna, da ne gre delati splošnega preplaha! Toda koliko časa še?

c) Kriminalistika

Kot za gospodarsko kriminaliteto nimamo zadovoljivega znanja za oblikovanje »gospodarsko-kriminalistične metodike«, tako še ni pomislekov na utiranje »ekoloških« napotil, kadar gre za

³¹ Glej Jonez/Bogat: Air pollution and human aggression, s. 408; ali Baron/Ramsberger, prav tam.

preiskovanje dejanj v zvezi z onesnaževanjem in razvrednotenjem naravnega okolja ali za ugotavljanje škodljivstva pri tovrstnih ravnanjih, ki so sankcionirani. Zdi se, da doslej še največ prispeva kriminalističnolaboratorijska dejavnost, ki se mora ukvarjati z izvedenstvom določenih vrst in ki dokumentira dejstva za kazenski postopek po svojih načelih in sposobnostih kriminalističnih tehnikov. Vse kaže, da je izobraženost prav tu še največja, ker gre predvsem za stvarne dokaze, ki trdneje izpričujejo dejanskost sami po sebi, znatno bolj kot vse drugo. Največkrat sploh pomenijo povod za preiskovanje. Ni odveč poudariti potrebe po sodelovanju z dejavniki izven kriminalistične stroke, zlasti s prenekaterimi kontrolnimi mehanizmi (inšpekcije) in znanstvenimi zavodi.

d) Znanosti o »policijski upravi«, policijskem izobraževanju in vodenju

V literaturi³² (predvsem tuji) je še največ pisane o takem raziskovalnem delu, ki zadeva organizacijo policije za uspešnejše varstvo okolja, oblike izobraževanja na tem področju, všteti ustrezne programe,³³ naloge za policijsko sodelovanje z drugimi dejavniki itd., tja do preprečevalnega dela, ki naj bi ga poleg odkrivanja vpejlali tudi v policijske organizacije.

O tem so znani tudi prenekateri seminarji pri policijskih akademijah, ki obravnavajo vprašanja naravnega onesnaževanja v sklopu policijskih dejavnosti, ki ga imenujemo podobno kot kriminalnega belega ovratnika s t. i. »gentlemanskim kriminalom«.³⁴

Policijske organizacije imajo zlasti naslednje naloge:

- na podlagi pravnih norm nadzorovati, kako se izvaja varstvo okolja,
- izvajati kake dodatne dejavnosti za čistost okolja,
- opozarjati na morebitne nevarnosti in
- sodelovati pri ozaveščanju javnosti na tem področju.

Nekatere raziskave se v tem pogledu še posebej ukvarjajo s patrolnimi dejavnostmi, specializiranimi preiskavami, izvedenstvom, svetovalno vlogo policije na posameznih področjih, odvisno, ali gre za onesnaževanje vode, zraka, za prekomeren hrup itd., tja do ukrepanja pri

³² Pri nas glej: Čelik: »Postaja milice in varstvo okolja«, ki je edino tako pisanje pri nas doslej.

³³ Glej npr. Greenberg, s. 48—49.

³⁴ Polizei, 1975, 66/9, celotna številka.

posameznih primerih, kot so npr. prevrnitev cistern z nafto na cesti, množični pogini rib zaradi izlitja kemikalij in podobno.

Sklepna razmišljanja

Kolikor gre za discipline, ki se v ožjem smislu ukvarjajo s človeškim odklonskim vedenjem, je (kot smo videli iz tega prispevka, ki ne temelji na raziskovalnem delu), okoli t. i. ekološke kriminalitete še **najdlje prišlo pravo in v njem zlasti kaznovalno pravo**. Inkriminacije pa še niso vzpodbudile globljih razmišljanj v kriminološkem smislu in to ne v etiološkem ne v fenomenološkem ali v kakem drugemu pogledu, ki so sicer v navadi pri obravnavanju temnih plati človeške družbe in posameznikov. Prispevek načena le nekaj takih vprašanj, ki zadevajo kriminologijo, viktimologijo, kriminalistiko in nekaj ožjih policijskih znanosti. Najbrž je v tem smislu dejavnejša ustvarjanost še pred njimi, ker jo bo narekovala dejanskost.

Sestavek nima namena, da bi se zavzemal za ostrejšje ukrepe v tradicionalnem smislu, kajti kazni še nikoli ni bila pravo sredstvo za reševanje perečih družbenih vprašanj in med moralnostjo (to pa vedenje nasproti naravi in ljudem, ki žive v njej, je) in kazenskim pravom nikoli ni bilo, kot pravijo, nobene zveze.³⁵ Rešitve so torej predvsem drugje,³⁶ kajti če civilizacija potrebuje represijo, se moramo vprašati, koliko represije je vredno toliko in toliko civilizacije.

Kolikor pa to razmišljanje vendarle zadeva pravo, bi le-to moralo sčasoma postajati bolj domiselno, ne le v inkriminacijah, marveč tudi v sankcijah. Zato ne bi bilo odveč misliti, če kje bolj kot pri ekološki kriminaliteti, na ustreznije varnostne ukrepe, jemanje dobička³⁷ z različnimi oblikami povračil bodisi družbeni skupnosti bodisi posameznim skupinam itd., z javnim ožigovanjem onesnaževalcev, na razne oblike podjetniške rehabilitacije, na objavljanje ukrepov zoper velike onesnaževalce in podobno.

Veliko gre pričakovati tudi od doslednejšega ukrepanja in pravočasnejšega reagiranja organov odkrivanja, kajti prav na tem področju je že veliko storjenega, če so onesnaževalci odkriti, čeprav niso kaznovani, kajti bolje je prepreče-

vati onesnaževanje, ga zavirati in ne dovoliti sodobni tehnologiji razraščanja onesnaževanja (dokler reciklaža ni tako uspešna, da ne dopušča odpadkov).

Ne nazadnje bi zlasti pri zatiranju ekološke kriminalitete in drugih sankcioniranih ravnanj zoper naravno okolje lahko začeli uporabljati »pozitivne sankcije«. Le-te naj bi »pomenile ekonomsko stimulacijo za takšna podjetja, ki posebno vestno skrbijo za to, da njihove naprave ne onesnažujejo okolja.³⁸ To so lahko davčne in kreditne olajšave, denarne podpore, razni skladi za varstvo³⁹ itd.

V naši družbi ugotavljamo čedalje večjo neskladnost med dejanskostjo v ravnanju z naravo in odgovornostjo zanjo⁴⁰ ter prenašanje odgovornosti z enih ramen na druge. Zato se za naš namen lahko vprašamo, **kakšno mesto imajo pri tem kriminologija** in z njo povezane znanosti, med njimi omenjamo nekatere tudi v tem pisanju.

Prvo, kar je od njih **pričakovati, je, da ne stojijo ob strani**, kot da jih družbeni problemi te vrste ne zadevajo. Če kaj v tem trenutku potrebujemo, so to tudi pri ekološki kriminaliteti angažirane družboslovne znanosti. Čeprav smo na Slovenskem v znanstvenoraziskovalnem delu pri varstvu okolja dosti storili, so bile družbenoslovne znanosti prešibko pritegnjene, saj se raziskave okolja pretežno ukvarjajo z reči in ne toliko z ljudmi — kot akterji onesnaževanja.

Če pa onesnaževanje kot pojav postaja čedalje bolj odklonsko vedenje, tako ali drugače sankcioniramo, potem se z njimi morajo ukvarjati vede, ki na sploh obravnavajo tako vedenje po načelu: čim prej, tem bolje.

Rokopis končan 23. decembra 1980.

LITERATURA

1. Avčín, France: **Človek proti naravi**, Ljubljana 1969, 193 s.
2. Baron, R. A./Ransberger: Ambient temperature and the occurrence of collective violence; the long hot summer revisited, **Abstracts on Criminology and Penology**, 19, 1979, 4, s. 408.
3. Bos, P. A. H.: Criminal law and environmental protection, **Abstracts on Police Science**, 6, 1978, 4, s. 227.
4. Bresjanac, Danica: Nekatera sociološka in ekonomska vprašanja ekološke problematike, **TIP**, 17, 1980, 8, s. 919—930.

³⁵ Glej Yoder, s. 43.

³⁶ Melman v »Technology, Power, and Social Change«, s. 61.

³⁷ Glej tudi Šeparović v Yugoslav reports..., s. 312.

³⁸ Glej o tem zlasti Goričar, NR, s. 500.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Glej več o tem: Kilibarda, s. 2031.

5. Criminology Between the Role of Law and the Outlaws 1976, 256 s.
6. Čejović, Bora: Krivičnoppravna zaščita človekove životne sredine **Zbornik PF v Zagrebu**, 38, 1978, 3—4, s. 353—363.
7. Čelik, Pavle: Postaja milice in varstvo okolja, Varnost, 1978, 4—5, s. 101—105.
8. Festić, Sulejman: Kako savladati krizu čovjekove okoline, **Pregled**, LXIII, 1973, 5, s. 619—626.
9. Greenberg, Martin: The police role in environmental safety, **The Police Chief**, XLVI, 1979, 11, s. 48—49.
10. Goričar, Jože: Vloga prava pri varstvu okolja, **NR**, 25, 1976, št. 19 (594), s. 500.
11. Gozde-Gučetić, Vuko: Krivična zaščita človekove prirodne sredine u SFRJ, **JRKKP**, 18, 1980, 1, s. 77—94.
12. Jones, J. W./Bogat, G. B.: Air pollution and human aggression, s. 408, **Abstracts on Criminology and Penology**, 19, 1979, 4, s. 408.
13. Jogan, Maca: Okolje in problem razvoja, **TiP**, 17, 1980, 8, s. 859—862.
14. Kilibarda, Krsto: Prepreka razvoju ekološke aktivnosti i svesti, **Socijalizam**, 20, 1977, 11, s. 2024—2035.
15. Kirn, Andrej: Ekološki zakoni in materialna produkcija, **TiP**, 13, 1976, 3—4, s. 198—212.
16. Kirn, Andrej: Socializem in narava: izhod iz grozeče ekološke krize, **TiP**, 17, 1980, 8, s. 931—944.
17. Krastinyš, U.: Kvalifikacija dolžnostnyh prestuplenij v oblasti ohrany prirody, **Socijalističeskaja zakonost**, 1980, 3, s. 22—23.
18. Lah, Avguštin: **Makrosistemi in okolje**, 1973, 129 s.
19. Lah, Avguštin: Zavestni dejavniki in okolje, **Komunist**, 1. 1. 1980, s. 27.
20. Likar, Peter: **Domovina, si še kakor zdravje?** Ljubljana 1976.
21. Meier, Drees: Environmental control; cooperation between government and police, **Abstracts and Police Science**, 6, 1978, 3, s. 153.
22. O raziskovalnem projektu varstva okolja — teze, **Raziskovalec**, 5, 1975, 5—6, s. 85—87.
23. Pečujlić, Miroslav: Čovek i životna sredina — sociološki i politički aspekt, **Encyclopedia moderna**, 8, 1973, (23), s. 80—86.
24. Pešić, Vukašin: Odnosi kriminologije i drugih nauka, **JRKKP**, 14, 1976, 2, s. 171—189.
25. Pešić, Vukašin: Problemi definisanja pojma kriminologije, **JRKKP**, 13, 1975, 2, s. 175—197.
26. Peterson, George: Evaluating the quality of the wilderness environment, **Environment and Behavior**, 6, 1977, 2, s. 169—193.
27. Police tasks in the protection of the environment, **Abstracts and Police Science**, 4, 1976, 2, s. 279/80.
28. Puharič, Krešo: Pravna ureditev znanstvenotehnične ustvarjalnosti in varstvo človekovega okolja v ustavah socialističnih držav, **Pravnik**, 34, 1979, 7—9, s. 252—255.
29. Razni pisci: Tematska številka, Človekova sredina i pravo, **Arhiv za pravne i društvene nauke**, LX, 1974, 2, s. 145—295.
30. Razni pisci: Dolgoročni prostorski razvoj Slovenije, Ljubljana, oktober 1980, tipkopis 19 s.
31. Razni pisci: Tematska številka »The Law and the Legal Profession in the Twentieth Century, **The Canadian Bar Review**, 11, 1973, 1, s. 1—6 in 2, s. 171—388.
32. Schafer, Stephen/Knudten, Richard ed.: **Criminological Theory**, 1972, 249 s.
33. Schwers, L.: Police tasks and cooperation in environmental control, **Abstracts and Police Science**, 3, 1975, 1, s. 37.
34. Smit, W. H./Geerds, R.: Socially acceptable risks: a misleading concept, **Abstracts on Police Science**, 7, 1979, 6, s. 376—377.
35. Strojim, Tone: Razmišljanje o ekološkem pravu, **TiP**, 15, 1978, 10, s. 1185—1189.
36. Šeparović, Zvonimir: Krivičnoppravni problemi čovjekove okoline u SFRJ, 12. jugoslovensko-francuski pravnički dani, Ljubljana-Zagreb, 22. do 26. okt. 1976, tipkopis, 14 s.
37. Šeparović, Zvonimir: The criminal law environmental protection, **Yugoslav Reports for the Tenth International Congress of Comparative Law**, Budapest, 1978, s. 301—314.
38. Tepina, Marjan: **Razsežnosti našega okolja**, DZS Lj. 1974, 276 s.
39. Thrall, Charles/Starr, Jerold ed.: **Technology, Power and Social Change**, 1972, 169 s.
40. Triffterer, Otto: Kriminalpolitische und dogmatische Fragen eines kommenden Umweltstrafrechts, **Zbornik PF v Zagrebu**, 38, 1978, 3—4, s. 523—534.
41. Tsitsoura, Aglaya: La protection pénal du milieu naturel en France, **Revue internationale de droit pénal**, 49, 1978, 4, s. 125—136.
42. Turk, Austin: **Criminality and Legal Order**, 1972, 184 s.
43. Walker, Nigel: **Behaviour and Misbehaviour**, 1977, 154 s.
44. Yoder, Stephan: Criminal sanction for corporate illegality, **The Journal of Criminal Law and Criminology**, 69, 1978, 1, s. 40—58.
45. **Zelena knjiga o ogroženosti okolja v Sloveniji**, Lj. 1972, 255 s.

»Ecological« Crime and Criminology

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

With such deviant behavior as pollution and devaluation of the natural environment new values have been menaced; they have been introduced into law by corresponding incriminations through which new crime have consequently arisen. Its etiology is such that it cannot be explained from previous criminological theoretical starting-points. Besides, this crime has not yet been dealt with by criminology and related sciences, although its consequences have been far more serious and evident than those of much other deviant behavior.

Reasons for the interest in ecological crime are: the sudden attention paid to the natural environment in the last decade, the »power« of certain pollutants, the mass of unconscious victims and

public indifference, insufficient preparedness of control mechanisms, uninventiveness and unadaptability of punitive sanctions etc. All these exert influence in such a way that the »ecological consciousness« of criminologists fails to equal the realization of the apparent dangers. For this reason ecological crime has not yet been explained by criminology (neither its causes nor its consequences) nor by victimology and other sciences.

As ecological crime becomes an increasingly greater problem, the need for the protection of the natural environment will change too. This last must be pursued by the sciences related to human deviant behavior.